

آسیب شناسی مدارس مختلط دوره اول متوسطه، در مناطق روستایی: یک پژوهش کیفی

علی ایمان زاده* احد عظیمی آقبلاغ** سید هادی مدنی***

* دانشیار فلسفه تعلیم و تربیت، دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. aliimananzadeh@tabrizu.ac.ir

** (نویسنده مسئول) دکتری مطالعات برنامه درسی، دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

AhadAzimi63@gmail.com

*** دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه شاهد تهران، تهران، ایران.

madani.duman@gmail.com

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۷/۳۰ تاریخ شروع بررسی: ۱۴۰۳/۸/۵ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۱۰/۱۰

چکیده

هدف پژوهش حاضر، آسیب شناسی مدارس مختلط دوره اول متوسطه، در مناطق روستایی است. با استفاده از روش تحقیق تحلیل محتوای کیفی عرفی، تعداد ۱۶ دبیر و مدیر، با تجربه اشتغال در مدارس مختلط، از طریق نمونه گیری هدفمند انتخاب شدند و در مصاحبه‌های نیمه ساختارمند مشارکت نمودند. تجزیه و تحلیل داده‌ها به صورت دستی و با استفاده از شیوه تحلیل موضوعی انجام شد. برای ارزیابی داده‌های کیفی از راهبردهای بازبینی توسط همکاران، بازنگری توسط مشارکت کنندگان، درگیری مداوم در فرآیند پژوهش و زاویه بندی پژوهشگر استفاده شد. یافته‌ها در ۶ مضمون اصلی شامل «عدم تمرکز در کلاس مختلط»، «محدودیت‌های نیروی انسانی»، «اجرای ناقص برنامه درسی»، «تفاوت‌های دختر و پسر» و «موانع زیرساختی بهداشت در مدارس مختلط» و «سایر موانع» به همراه چندین مضمون فرعی و نقل قول‌های مربوطه احصا شد. نتایج نشان داد، حواس پرتی ناشی از اختلاط دانش آموزان دختر و پسر و معلمان مرد، اجرای ناقص برنامه درسی تربیت بدنی و سانسور برخی از محتوای برنامه درسی به دلیل کمبود معلم زن، سرویس بهداشتی مشترک و کلاس‌های چند پایه در سطح متوسطه اول، مانع تحقق عدالت تربیتی و عدالت اجتماعی در مناطق روستایی می‌شود. بنابراین پیشنهاد می‌شود، مناسب سازی فضای فیزیکی سرویس‌های بهداشتی، متناسب سازی سازماندهی نیروی انسانی مدارس و برگزاری دوره‌های آموزشی حضوری ویژه معلمان مدارس مختلط متوسطه اول، در دستور کار مسئولان آموزش و پرورش قرار گیرد.

واژه‌های کلیدی: آسیب شناسی، جنسیت، دوره متوسطه اول، روستایی، مدارس مختلط.

Pathology of mixed middle schools in rural areas: a qualitative research

*Ali Imanzadeh ** Ahad Azimi Aqbolagh(Corresponding Author)

*** Seyyed Hadi Madani

* Associate Professor in Philosophy of Education, Faculty of Education & Psychology, University of Tabriz. Tabriz. Iran. Aliimanzadeh@tabrizu.ac.ir

** Ph.D in Curriculum Studies, Faculty of Education & Psychology, University of Tabriz. Tabriz. Iran. ahadazimi63@gmail.com

*** Ph.D student, in Philosophy of Education, Faculty of Humanities Science, Shahed University. Tehran. Iran . madani.duman@gmail.com

The aim of the current research is Pathology of mixed middle schools in rural areas. Using conventional qualitative content analysis research method, 16 teachers and principals, with the experience of working in mixed schools, were selected through targeted sampling and participated in semi-structured interviews. Data analysis was done manually using thematic analysis. To evaluate the qualitative data, the strategies of review by colleagues, review by participants, continuous involvement in the research process, and triangulation of the researcher were used. Findings in 5 main themes including "Lack of focus in mixed classes", "Manpower limitations", "Incomplete implementation of the curriculum", "Differences between boys and girls" and "Infrastructural barriers to health in mixed schools", "other barriers," along with this theme Subsections and relevant citations were counted. The results showed that distractions caused by the mixing of male and female students and male teachers, incomplete implementation of the physical education curriculum, and censorship of some curriculum content due to the lack of female teachers, shared bathrooms, and multi-grade classes at the middle schools level prevent the realization of educational justice and social justice in rural areas . It is suggested that according to the results of the research, adapting the physical space of sanitary services, adapting the organization of human resources in schools and holding face-to-face training courses for mixed middle schools teachers should be put on the agenda of education officials.

Keywords: gender, pathology, middle schools, mixed schools, rural.

مدرسه در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، کانون اصلی تعلیم و تربیت است و مأموریت آن فراهم ساختن امکان کسب شایستگی‌های پایه یادگیری و زمینه سازی برای تربیت متوازن دانش آموزان در ساحت‌های ششگانه تعلیم و تربیت است. مدارس به تفکیک جنسیت (دخترانه/پسرانه) تاسیس می‌شوند و تطابق جنسیت کارکنان مدرسه با دانش آموزان، الزامی است؛ ولی طی تبصره‌ای، در مدارس روستایی، عشایری و مدارس مناطق صعب‌العبور که به دلیل پایین بودن تعداد دانش آموزان، امکان تاسیس مدرسه به صورت تک جنسیتی و مستقل (دخترانه/پسرانه) وجود ندارد یا مناطقی که با کمبود نیروی انسانی متناسب با جنسیت دانش آموزان، مواجه هستند، برابر شیوه نامه‌ای که به تصویب شورای آموزش و پرورش شهرستان/ منطقه می‌رسد، عمل می‌شود (آیین نامه اجرایی مدارس، ۱۴۰۱). مناطق آموزش و پرورش با استفاده از ظرفیت همین تبصره، اقدام به راه اندازی مدارس دوره متوسطه اول (پایه های هفتم، هشتم و نهم) به شکل مدارس مختلط^۱ نموده‌اند. شورای عالی انقلاب فرهنگی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰) تکالیفی ناظر به در نظر داشتن هویت جنسیتی دانش آموزان به عهده آموزش و پرورش گذاشته شده است.

برای نمونه، در راهکار ۱-۱ سند تحول بنیادین، به طراحی، تدوین و اجرای برنامه درسی ملی براساس اسناد تحول راهبردی و بازتولید برنامه‌های درسی موجود با تأکید بر توجه بیشتر به تفاوت‌های فردی به ویژه هویت جنسیتی دانش آموزان و تفاوت‌های شهری و روستایی توصیه شده است. یکی از گزاره‌های ارزشی نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی مندرج در سند تحول بنیادین، عدالت تربیتی در ابعاد کمی، همگانی و الزامی و عدالت کیفی با رعایت تفاوت‌های فردی، جنسیتی، فرهنگی و جغرافیایی است؛ از این رو، راهکار ۳-۵ سند تحول بنیادین، خواستار توانمندسازی دانش آموزان ساکن در مناطق محروم، روستاها، حاشیه شهرها و عشایر با تأکید بر ایجاد فرصت‌های آموزشی متنوع و با کیفیت شده است. مبانی فلسفی، فرهنگی و اجتماعی برنامه درسی ملی ایران حکم می‌کند که مدارس به تفکیک جنسیت تاسیس شود ولی در شرایط اضطرار و به منظور بسط عدالت آموزشی و گسترش پوشش تحصیلی، تاسیس مدارس مختلط برای دوره متوسطه اول در برخی مناطق روستایی و عشایر اجتناب ناپذیر است.

در عرصه جهانی، مدارس مختلط، مخالفان و موافقان خاص خود را داشته است. طرفداران جنبش فمینیسم^۲ بر این ایده متمرکز هستند که جنسیت از نظر اجتماعی ساخته شده است و سیستم مردسالار کنونی فرصت‌های نابرابر را برای زنان ایجاد می‌کند. به زعم کانوتیلهو^۳ و همکاران (۲۰۱۰) فرهنگ مدرسه بر اساس جنسیت و سایر نابرابری‌های اجتماعی (نژاد، قومیت، گرایش جنسی، ظاهر بدن، ظرفیت فکری و فیزیکی) تقسیم می‌شود. این تقسیم‌بندی در بازنمایی‌های خود معلمان در مورد اینکه چه چیزی برای پسران و دختران در رابطه با نقش‌های حرفه‌ای و شهروندی مناسب است یا نه، نفوذ می‌کند. افرادی که مبحث برابری جنسیتی^۴ را مطرح می‌کنند، معتقدند که دختران و پسران باید در تمام جنبه‌های زندگی از جمله آموزش، سیاست، اقتصاد، بهداشت، مذهب، زندگی خانوادگی و شغل، دسترسی برابر به منابع، فرصت‌ها و قدرت داشته باشند (تکباس و پولاس^۵، ۲۰۲۰). برابری جنسیتی یک پیش نیاز و

¹ Mixed schools , Co- education schools

² Feminism

³ Canotilho

⁴ Gender equality

⁵ Tekbas & Pola

شاخص اندازه گیری برای توسعه پایدار در یک جامعه است (صندوق کودکان سازمان ملل متحد^۱ (یونیسف)، ۲۰۱۷). به زعم ویلیام هریس^۲، آموزش و پرورش مختلط ضامن سلامت هر دو جنس است. آموزش مختلط گامی به سوی برابری و تساوی در محیط کار و زندگی اجتماعی است (فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۵). آموزش مختلط جنبه مهمی از تلاش برای رسیدن به آرمان عمل آموزشی برای دموکراسی و در جهت اجرای یک برنامه آموزشی با هدف آموزش حقوق بشر است. همچنین می تواند یک عامل کمک کننده برای کاهش مسائلی مانند خشونت خانگی، زن ستیزی، و تنش بین نسلی باشد. به این ترتیب، آموزش مختلط، به شناخت مردانگی و زنانگی متفاوت کمک می کند و امکان توسعه ذهنیتها را فراهم می کند که منجر به مردان و زنان شادتر و زندگی رضایت بخش تر می شود (کارا^۳، ۲۰۱۹). ایوانز^۴ (۲۰۱۴) معتقد است که آموزش در مدارس مختلط فرصتهایی را برای مبارزه با کلیشه های جنسیتی فراهم می کند. یافته های پاینه و نیوتون^۵ (۱۹۹۰) نشان داد که هم معلمان و هم دانش آموزان دبیرستانی، آموزش در مدارس مختلط را برای آماده سازی دانش آموزان برای انجام نقش های شغلی و بین فردی آینده سودمندتر می دانند. از سوی دیگر، افرادی مانند جی استانلی هال^۶ در خصوص خطرات آموزش و پرورش مختلط هشدار می دهند. به زعم آنان اختلاط در آموزش سبب انحراف ماهیت زیست شناختی و طبیعی دختران و پسران می شود (فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۵). البته برخی جوامع محافظه کار و سنتی وجود دارند که مخالف آموزش مختلط هستند. به عنوان مثال، تحصیل مختلط در شمال غرب پاکستان کاملاً ممنوع است (احمد^۷ و همکاران، ۲۰۱۴).

بالغ بر ۸۴۰۰ کلاس درس در مدارس مختلط متوسطه اول ایران وجود دارد که ۱۳۵ هزار دانش آموز در این کلاسها مشغول به تحصیل می باشند. (۱۳۵ هزار دانش آموز متوسطه در مدارس مختلط درس می خوانند، ۱۴۰۱). برنامه درسی مدارس مختلط دوره متوسطه اول منطبق و تابع مندرجات وزارت آموزش و پرورش در سند برنامه درسی ملی (۱۳۹۱) است. درباره کمیت و کیفیت اجرای برنامه درسی ملی در مدارس مختلط متوسطه اول ایران فقر پژوهشی وجود دارد. مرور پیشینه موجود، مرتبط و دردسترس نشان داد، اکثر پایان نامه ها و مقالات داخلی، برای مدارس مختلط دوره ابتدایی انجام شده اند. در اندک پژوهش های انجام شده، رضایی نیا (۱۳۹۰) در پژوهش خود با مقایسه آمادگی جسمانی دانش آموزان پسر و دختر مدارس ابتدایی و راهنمایی مختلط و غیرمختلط به این نتیجه رسید که برنامه ریزان در تشکیل کلاس های درس تربیت بدنی به ترکیب جنسیتی کلاس توجه بیشتری داشته باشند. شاهمحمدی و بهمنی (۱۳۹۹) به این نتیجه رسیدند که عواملی مانند محیط آموزشی، تعاملات معلم و شاگرد و زمینه های فرهنگی و ارزشی در ترک تحصیل دانش آموزان دختر دوره راهنمایی و متوسطه روستایی تاثیر دارد. علیرغم عدم اقبال پژوهشگران داخلی برای ورود به حوزه مدارس مختلط، پژوهش های خارجی، چرایی، عملکرد و بازدهی، و درکل، کیفیت و مزایا و معایب مدارس تک جنسیتی و مختلط دوره دبیرستان را از زوایای مختلف مورد کاوش قرار داده اند.

¹United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF)

² William Harriss

³ Carra

⁴Evans

⁵ Payne & Newton

⁶ G. Stanley Hall

⁷Ahmad

ناروانا و راته^۱ (۲۰۱۷) در پژوهش خود نشان دادند که والدین روستایی، دائماً نگران امنیت دخترشان در محیط آموزش مختلط هستند. در کلاس‌های مختلط، پسران تمایل دارند بر بحث‌های کلاسی تسلط داشته باشند (لگوی و دیپرت^۲، ۲۰۱۲). تسلط پسران در کلاس درس منجر به کاهش علاقه و مشارکت دختران در زمینه‌های علوم، فناوری، مهندسی و ریاضیات (استم)^۳ می‌شود (کسلز و هانور^۴، ۲۰۰۸). کیلبی^۵ (۲۰۲۳) به این نتیجه رسید که تسلط مردانه در ارتباطات دانش‌آموزان وجود دارد، و این ناشی از کلیشه‌های جنسیتی سنتی است؛ بنابراین، بر مربیان واجب است که از این تهدید علیه یادگیری عادلانه جنسیتی آگاه باشند و برای آن برنامه ریزی کنند. همچنین مدارس مختلط ممکن است چالش‌هایی در رابطه با ایمنی و رفاه داشته باشند. مسائلی مانند قلدری، آزار و اذیت و خشونت مبتنی بر جنسیت می‌تواند در مدارس مختلط ایجاد شود و به طور بالقوه بر رفاه عاطفی و احساس امنیت دانش‌آموزان تأثیر بگذارد (کوکک^۶، ۲۰۲۰). دراری^۷ و همکاران (۲۰۱۳) به این نتیجه رسیدند که در مقایسه با مدارس تک جنسیتی، دختران در مدارس مختلط سطوح بالاتری از قربانی شدن توسط همسالان را گزارش کردند. بعلاوه، تعصب جنسیتی می‌تواند در تعاملات کلاسی مدرسه مختلط وجود داشته باشد، به طوری که معلمان با پسران و دختران متفاوت رفتار می‌کنند. این سوگیری می‌تواند بر عزت نفس، اعتماد به نفس و مشارکت دانش‌آموزان در فعالیت‌های کلاس درس تأثیر بگذارد (اوزدره^۸، ۲۰۲۳). اردوگدو^۹ (۲۰۲۰) به این نتیجه رسید که دانش‌آموزان دبیرستانی دخترانه، سطوح درگیری مدرسه را بیشتر از دانش‌آموزان مختلط پیش‌بینی می‌کند. همچنین به جهت ویژگی رشدی معمول دانش‌آموزان دوره متوسطه، تمایل روزافزون نوجوانان به دوستی با جنس مخالف است. در نتیجه، نگرش نوجوانان نسبت به مدرسه با افزایش علاقه آنها به جنس مخالف در این دوره کاهش می‌یابد. به نظر بوسیره^{۱۰} و همکاران (۲۰۰۸) عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دختر تحت تأثیر منفی قرار می‌گیرد زیرا ممکن است در معرض اعمال تبعیض‌آمیز ظریف آموزشی قرار گیرند و در برخی موارد آزار کلامی و جنسی توسط دانش‌آموزان پسر را تجربه کنند. میرمب و دیویس^{۱۱} (۲۰۰۱) نشان دادند که در کلاس مختلط، دانش‌آموزان دختر احتمالاً نگران این هستند که قاطعیت آنها در کلاس درس باعث شود که احساس جذابیت کمتری داشته باشند. تام^{۱۲} (۲۰۰۶) به این نتیجه رسید که دخترانی که در مدارس تک جنسیتی تحصیل می‌کنند موفق‌تر از دخترانی هستند که در مدارس مختلط تحصیل می‌کنند. پالکه^{۱۳} و همکاران (۲۰۱۴) و جکسون^{۱۴} (۲۰۱۰) استدلال کرده‌اند که دختران در کلاس‌های مختلط به حاشیه رانده شده و تحقیر می‌شوند. کاجرو^{۱۵} (۲۰۱۴) نتیجه گرفت که دانش‌آموزان و معلمان دوره متوسطه، نگرش منفی نسبت به آموزش مختلط داشتند. بی‌انضباطی، رفتارهای غیر متمدنانه دانش‌آموزان پسر، ارزشگذاری مثبت معلمان به دانش‌آموزان پسر و تشویق به

¹ Narwana & Rathee

² Legewie & DiPrete

³ Science, technology, engineering, and mathematics (STEM)

⁴ Kessels & Hannover

⁵ Kilby

⁶ Koçak

⁷ Drury

⁸ ÖZDERE

⁹ Erdogdu

¹⁰ Bosire

¹¹ Mirembe & Davies

¹² Thom

¹³ Pahlke

¹⁴ Jackson

¹⁵ Kachero

رابطه دختر و پسر عامل نگرش منفی دانش‌آموزان و معلمان بود. به زعم حمدان^۱ (۲۰۱۰) در مدارس مختلط باید راهبردهای خاصی مانند از بین بردن همه اشکال نابرابری جنسی، ریشه کن کردن تبعیض جنسی نهادی با بکارگیری زنان در پست‌های آموزشی بالا و برابر با مردان، توسعه سیاستهای مدارس در زمینه فرصت‌های برابر و تشویق دانش‌آموزان دختر اجرا شود.

در بسیاری از کشورها، والدین و دانش‌آموزان اختیار دارند که مدارس تک‌جنسیتی یا مختلط را برای تحصیل در دوره دبیرستان را انتخاب نمایند. در حالی که دانش‌آموزان دوره اول متوسطه روستایی و عشایری در ایران با توجه به شرایط خاص، انتخابی جز تحصیل در مدارس مختلط ندارند. این که در این نوع مدارس چه می‌گذرد؟ برنامه درسی ملی در این مدارس چگونه اجرا می‌شود؟ معلمان و مدیران شاغل در این مدارس با چه موانع و محدودیت‌هایی مواجه هستند؟ همه این پرسش‌ها، نمایانگر نوعی خلا و شکاف مهم پژوهشی در این حوزه است. اهمیت پژوهش حاضر در این است که با شناسایی آسیب‌های موجود در مدارس مختلط، اطلاعات ارزشمندی را در اختیار متصدیان امر قرار می‌گیرد تا تمهیدات عملی متناسب برای رفع آسیب‌ها اندیشیده شود. همچنین، ارائه نتایج پژوهش به مدیران و معلمان شاغل در این مدارس، به ویژه نیروی انسانی کم‌تجربه، درک بهتری می‌دهد تا پدیده تعلیم و تربیت و ارتباط آن با جنسیت را با تامل و حساسیت بیشتری دنبال نمایند. ضرورت انجام پژوهش در این است که اگر آسیب‌های موجود در این مدارس نمایان نشود، نمی‌توان به درستی موانع تحقق عدالت آموزشی را تشخیص داد. پیامد عدم اطلاع از موانع آموزشی و تربیتی دانش‌آموزان دختر و پسر مناطق کمتر برخوردار روستایی، می‌تواند منجر به رنگ باختن عدالت اجتماعی و استمرار و افزایش انواع آسیب‌های اجتماعی شود. لذا پژوهش حاضر خواستار پاسخ دهی به این پرسش اساسی است:

آسیب‌های مدارس مختلط دوره متوسطه اول روستایی از منظر معلمان و مدیران شاغل در این مدارس چیست؟

روش شناسی

این پژوهش با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی عرفی^۲ انجام شد. مایرینگ^۳ این حالت را مقوله استقرایی نام نهاده است؛ چرا که از طریق استقرا، مقوله‌ها از داده‌ها ظهور می‌یابند. امتیاز بارز این نوع تحلیل، بدست آوردن اطلاعات مستقیم و آشکار از مطالعه، بدون تحمیل کردن مقوله یا نظریه‌های از پیش تعیین شده است (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰). پژوهش‌های کیفی در زمینه‌هایی که دانش موجود کامل و کافی نیست، مناسب و مطلوب هستند. با توجه به اینکه مدارس مختلط دوره متوسطه اول و آسیب‌های آن را احاطه کرده، ماهیت ناشناخته‌ای دارد، و با کمبود اطلاعات مستند و موثق در این زمینه مواجه است، لذا استفاده از پژوهش کیفی برای تحصیل اطلاعات در این حوزه، اجتناب ناپذیر بود. همچنین انجام مصاحبه‌های اولیه نشان داد که مصاحبه‌شوندگان در مواقعی نظر خود را اعلام می‌کردند؛ و نه لزوماً تجارب زیسته خود را؛ لذا محققان مجاب شدند که در پژوهش حاضر از روش تحلیل محتوای عرفی استفاده کنند. همچنین، پژوهش‌گران، الزامات تحقیق هوسرل^۴؛ یعنی مفهوم اپوخه^۵ (جداسازی) را مورد تأکید قرار دادند. این

¹ Hamdan

² Conventioat Content Analysis

³ Mayring

⁴ Husserl

⁵ Epoché

بدان دلیل اهمیت دارد که خود پژوهشگر چندین سال است که در مدارس مختلط متوسطه اول اشتغال دارد. در کل فرایند پژوهش، پژوهش‌گران تجاربشان را تا حدی که ممکن است کنار گذاشتند تا بتوانند نگاهی نو نسبت به پدیده مورد بررسی به دست آورند.

با مدنظر قرار دادن تمامی دبیران و معاون دبیران^۱ شاغل در مدارس متوسطه اول به عنوان جامعه پژوهشی، تعداد ۱۶ نفر مشارکت کننده دبیر و معاون دبیر، مبتنی بر نمونه گیری هدفمند انتخاب شد. معیار ورود مشارکت کنندگان به پژوهش، دارا بودن حداقل ۵ سال تجربه آموزشی در مدارس مختلط بود که اطلاعات جمعیت شناسی آنان در جدول شماره ۱ قید شده است. برای حصول اطلاعات از مصاحبه نیمه ساختارمند عمیق استفاده شد. مصاحبه‌ها به صورت انفرادی و در یک فضای صمیمی انجام شد. به جهت رعایت ملاحظات اخلاقی، پژوهش‌گر قبل از هر مصاحبه، با ذکر اهداف پژوهش و اطمینان بخشی نسبت به رعایت اصل محرمانه و ناشناس ماندن افراد، توانست رضایت شفاهی را از مشارکت کنندگان بگیرد. همچنین برای ضبط متن مصاحبه‌ها از تک تک مشارکت کنندگان اجازه گرفته شد. زمان هر مصاحبه بین ۳۵ تا ۶۰ دقیقه طول کشید.

تجزیه و تحلیل داده‌ها پس از انجام اولین مصاحبه و همزمان با جمع آوری داده‌ها، به صورت دستی، و با استفاده از تحلیل تماتیک یا موضوعی^۲، انجام شد. تحلیل تماتیک عبارت است از عمل کدگذاری و تحلیل داده‌ها با این هدف که داده‌ها چه می‌گویند. این روش کیفی، در پی کشف مجموعه‌ای از مضمون‌ها، الگوهای پاسخ یا معانی درون مجموعه‌ای از داده‌هاست که شش مرحله آن به شرح زیر است: ۱- آشنایی^۳ - ۲- کدگذاری^۳ - ۳- تولید مضمون^۴ - بررسی مضمون‌ها^۵ - تعریف و نامگذاری مضمون و ۶- نوشتن (براون و کلارک^۳، ۲۰۰۶). برای ارزیابی داده‌های کیفی حاصل شده، از شیوه‌های متنوعی استفاده شد. لینکلن و گوبا^۴ (۲۰۱۰) چهار معیار اعتبار^۵، قابلیت انتقال^۶، قابلیت اطمینان^۷ و تایید^۸ را برای ارزیابی داده‌های کیفی پیشنهاد می‌نمایند (ادیب حاج باقری و همکاران، ۱۳۹۶). یکی از راهبردهای بکار گرفته شده اعتبار بخشی داده‌ها، استفاده از بازبینی توسط همکاران^۹ بود. نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها در اختیار سه تن از اساتید صاحب‌نظر حوزه برنامه درسی که در پژوهش‌های کیفی صبغه خوبی داشتند قرار گرفت و نظرات تکمیلی و انتقادی آنان لحاظ شد. همچنین متن پیاده شده مصاحبه‌ها به شکل اولیه و کدگذاری شده در اختیار مشارکت کنندگان قرار گرفت و نظرات آنان طی جلسات حضوری و تلفنی اخذ شد و برخی نقل قول‌ها و کدگذاری‌ها مطابق نظر آنان اصلاح و یا حذف شد. مورد دیگری که به حقیقی بودن داده‌ها کمک کرد این بود که پژوهشگران که خود در مدارس مختلط اشتغال دارند، زمان کافی برای جمع آوری داده‌ها تخصیص دادند و درگیری مداوم در فرایند پژوهش داشتند. بعلاوه، از روش زاویه بندی پژوهشگر^{۱۰} (تلفیق پژوهشگران) استفاده شد.

^۱ معاون دبیر در مدارس مختلط هم نقش مدیر را دارد و هم موظف به تدریس ۱۲ ساعت در هفته است.

^۲ Coding

^۳Braun & Clarke

^۴ Lincoln & Guba

Credibility^۵

Dependability^۶

Conformability^۷

Transferability^۸

Peer debriefing^۹

^{۱۰} Investigator Triangulation

بدین صورت که در حین تحلیل و تفسیر داده‌ها، از وجود دو پژوهشگر ورزیده استفاده شد تا احتمال تک بعدی نگری و سوگیری کاهش یابد.

جدول ۱. اطلاعات جمعیت شناختی دبیران و معاون دبیران مشارکت کننده در پژوهش

شماره مشارکت کننده	جنسیت	تجربه اشتغال در مدارس مختلط به سال	مدرک تحصیلی
۱	مرد	۱۴	لیسانس
۲	مرد	۵	لیسانس
۳	مرد	۷	فوق لیسانس
۴	مرد	۱۹	لیسانس
۵	مرد	۶	لیسانس
۶	مرد	۷	لیسانس
۷	مرد	۷	لیسانس
۸	مرد	۸	فوق لیسانس
۹	مرد	۵	لیسانس
۱۰	مرد	۱۱	فوق لیسانس
۱۱	مرد	۶	فوق لیسانس
۱۲	مرد	۱۷	دکتری
۱۳	مرد	۶	لیسانس
۱۴	مرد	۵	لیسانس
۱۵	مرد	۹	دکتری
۱۶	مرد	۲۱	لیسانس

یافته‌ها

یافته‌های پژوهش در قالب مضامین اصلی «عدم تمرکز در کلاس مختلط»، «محدودیت‌های نیروی انسانی»، «اجرای ناقص برنامه درسی»، «تفاوت‌های دختر و پسر» و «موانع زیرساختی بهداشت در مدارس مختلط» و «سایر موانع» به همراه مضامین فرعی مربوطه در قالب جدول ۱. کشف شد.

جدول ۱. مضمون‌های اصلی و مضمون‌های فرعی ظهور یافته از داده‌ها

مضمون‌های اصلی	مضمون‌های فرعی
عدم تمرکز در کلاس مختلط	<ul style="list-style-type: none"> ● حواس پرتی ناشی از پوشش دانش آموزان دختر ● حواس پرتی ناشی از حضور دانش آموزان ازدواج کرده در کلاس ● حواس پرتی ناشی از مسائل عاطفی ● خودنمایی دانش آموزان پسر ● چالش حضور دانش آموز دختر پای تخته

<ul style="list-style-type: none"> ✱ غفلت از بکارگیری مشاور و دبیر زن ✱ نبایدهای رفتاری معلمان مرد ✱ بکارگیری معلمان مجرد ✱ آگاهی کم معلمان از شرایط خاص مدارس مختلط ✱ بکارگیری معلمان غیر تخصصی 	محدودیت‌های نیروی انسانی
<ul style="list-style-type: none"> ✱ تربیت بدنی به مثابه برنامه درسی خنثی ✱ حذف اجباری برخی از محتوای برنامه درسی 	اجرای ناقص برنامه درسی
<ul style="list-style-type: none"> ✱ تفاوت در ویژگی‌های فطری ✱ تفاوت در یادگیری 	تفاوت‌های دختر و پسر
<ul style="list-style-type: none"> ✱ معضل سرویس بهداشتی مشترک ✱ نبود امکانات و ملزومات در سرویس بهداشتی 	موانع زیرساختی بهداشت در مدارس مختلط
<ul style="list-style-type: none"> ✱ بدبینی والدین نسبت به مدرسه و تحصیل ✱ کلاس‌های چند پایه در مدارس مختلط 	سایر موانع

مضمون اصلی ۱. عدم تمرکز در کلاس مختلط

اولین مضمون اصلی کشف شده، عدم تمرکز است. مضامین فرعی و نقل قول‌های استخراج شده نشان می‌دهد که برخی شرایط موجود در مدارس مختلط موجب می‌شود، دانش آموزان و معلمان ناخواسته دچار عدم تمرکز و حواس پرتی شوند. در این حالت کیفیت فرایند یاددهی-یادگیری تنزل پیدا می‌کند.

۱-۱. حواس پرتی ناشی از نوع پوشش دانش آموزان دختر

صحبت‌های برخی از مشارکت کنندگان نشان داد که نوع لباس دانش آموزان دختر می‌تواند موجب حواس پرتی خود دانش آموزان دختر و پسر شود. از طرف دیگر معلمان مرد هم معذب می‌شوند.

مشارکت کننده ۳ گفت: «بارها جلسه گذاشتم با اولیا که به پوشش دخترانشان حساس باشند شلوار لی و تنگ اینجا خطرناک است».

مشارکت کننده ۱۶ گفت: «چند بار به سمت دانش آموزان دختر حرکت کردم تا مطلب درسی را تفهیم کنم، به خاطر مانع کوتاهی که پوشیده‌اند، سریع خودشان را جمع و جور می‌کنند. انگار راحت نیستند. من هم معذب می‌شوم و تصمیم گرفتم در صندلی خودم ثابت باشم».

مشارکت کننده ۴ که مدیر بود گفت: « یکی از معلمان معذب شد و گفت در تدریس و در کلاس راحت نیستم. ناخودآگاه به دانش آموزان دختر و پسر نگاه می‌کنم و دانش آموز دختر حس می‌کند که معلم عمداً نگاه می‌کند و زود خودش رو جمع و جور می‌کند. مانتو کوتاه تمرکز خود دانش آموز را می‌گیرد. بعد از این اتفاق من هم با والدین صحبت کردم و الزام کردم که لباس فرم بلند بپوشند».

« پوشش دختر محجب تر باشد کمتر مورد توجه معلمان مرد و پسران قرار می‌گیرد (مشارکت کننده ۱۴).

۱-۲. حواس پرتی ناشی از حضور دانش آموزان ازدواج کرده در کلاس

پدیده کودک همسری حتی در دانش آموزان دوره ابتدایی، از آسیب‌های برخی مناطق استان آذربایجان شرقی است. ازدواج دانش آموزان دختر در سنین پایه هفتم تا نهم در مدارس روستایی مورد مطالعه رایج بود. حضور دانش آموزان نامزد در کلاس درس، موجب حواس پرتی آموزشی دانش آموزان مجرد دختر و حتی پسر می‌شود.

مشارکت کننده ۱۴ گفت: «دانش آموزان پسر پایه هشتم من عملکرد تحصیلی خوبی داشتند. با ورود به نهم و ازدواج همکلاسی آنها یعنی دانش آموز دختر، انگار چیزی یاد آنها افتاد که قبلاً خبر نداشتند. تمرکز لازم را نداشتند و از لحاظ درسی افت کردند»

مشارکت کننده ۵ در این باره گفت: « دختران دانش آموز تا قبل از ازدواج رفتارهای داخل چارچوب را دارند ولی بعد از ازدواج احساس آزادی می‌کنند بعضاً آرایش کردن و خاطرات نامزدی را پیش حضور دیگر دانش آموزان بازگو می‌کنند. که به تمرکز فکری دیگر دانش آموزان لطمه وارد می‌کند».

« دانش آموز دختر زرنگی داشتیم که یک روز گفت آقا فلانی دانش آموز ازدواج کرد. گفتم خب؟ گفت آخه از لحاظ سنی من کوچکتره. کلا فکر بچه مخدوش می‌شود» (مشارکت کننده ۱۵).

۱-۳. حواس پرتی ناشی از مسائل عاطفی

یکی از مباحث پرتکرار ظهور یافته از مصاحبه‌ها، وجود و بروز مسائل عاطفی در مدارس مختلط است. مشارکت کنندگان اظهار نمودند که دانش آموزان به اقتضای شرایط اجتماعی، شرایط سنی و طبیعت درونی، درگیر مسائل احساسی می‌شوند که موجب می‌شود در تحصیل تمرکز لازم را نداشته باشند.

مشارکت کننده ۲ در این باره گفت: «مسائل احساسی در مدارس مختلط نمود بیشتری دارد. مورد سراغ دارم در مدرسه مختلط، پسر عاشق دختر می‌شود و ذهن کلا درگیر می‌شود و تحصیل به حاشیه می‌رود. حتی دانش آموز تنبل که به مدرسه آمده بود، و ما لاقلاً انتظار داشتیم که سرو زبون نداره، بجای تمرکز بر تحصیل دوست انتخاب کرده بود و عاشق شده بود. عدم تمرکز دانش آموزان مشکل عمده ماست»

« حضور در کلاس همراه با جنس مخالف اوکی می‌دهد که در بیرون از کلاس هم می‌تواند با غریبه‌ها صحبت کند. پنهانی عاشق می‌شوند و مثل شمع می‌سوزد و کسی از آن خبر ندارد. (مشارکت کننده ۵)

برخی دانش آموزان دختر و پسر در مدارس مختلط، درگیر مسائل عاطفی و احساسی هستند و تحصیل آنان تحت الشعاع قرار می گیرد (مشارکت کننده ۱۲).

۱-۴. خودنمایی دانش آموزان پسر

بخشی از یافته‌ها نشان داد که دانش آموزان پسر متمایل هستند که در پیش چشم دانش آموزان دختر، خودشان را نشان دهند. این خودنمایی نیز موجب حواس پرتی دانش آموزان می‌شود.

مشارکت کننده شماره ۱۴ در این باره گفت: «پسرها مخصوصاً نهمی‌ها در کلاس مختلط سعی در جلب توجه دختران دارند. ادا در می‌آورند. پارازیت و حاشیه درست می‌کنند. مثلاً دختری که جواب پرسش دبیر را می‌دهد؛ پسرها با گفتن آفرین و باری کلا او را تایید می‌کنند»

«برخی دانش آموزان در پیش معلم حاضر جواب و گستاخ می‌شوند تا خودشان را به دخترها اثبات کنند. اما در همال سال من در مدارس پسرانه این مشکل را نداشتم» (مشارکت کننده ۴)

«حرکات دانش آموزان پسر طوری است که می‌خواهند خودشان را پیش چشم دختران برتر نشان دهند. یکی از دانش آموزان پاک کن را در جای بلندی گذاشته بود که همکار معلم نتواند آن را بردارد. بعد از معلم اجازه گرفت تا پاک کن را بردارد. با نوعی خودنمایی به دختران افتخار می‌کرد که قدش از معلم بیشتر است» (مشارکت کننده ۱۳).

۱-۵. چالش حضور دانش آموز دختر پای تخته

تحلیل مصاحبه‌ها نشان داد که بعضاً حضور دانش آموزان دختر پای تخته برای پاسخ‌گویی به پرسش معلم و یا انجام تمرین، نمود مناسبی در کلاس‌های مختلط ندارد.

مشارکت کننده ۱۳ گفت: «پرسش و پاسخ از دانش آموز در جلو کلاس نباشد. یکبار دانش آموز دختر را دعوت کردم که جثه بزرگی هم داشت. دانش آموز پسر که در جلو کلاس نشسته بود، درگوشی به همکلاسی اش حرفی زد و من شنیدم (حرف خوبی نبود). از آن موقع به بعد دانش آموز دختر را جلو دعوت نمی‌کنم»

«در درسی مثل زبان انگلیسی مکالمه نمی‌شود کرد. زبان بدن و اجرای نمایش و رول پلی پیش چشم پسران باعث کنجکاوی پسران و معذب بودن دختران می‌شود (مشارکت کننده ۵).

«از دانش آموزان دختر در جلو کلاس سوال پرسیده نشود. ۱۰ دقیقه حضور آنها را برج (آشکار) می‌کند. و مورد توجه دانش آموز پسر قرار می‌گیرد» (مشارکت کننده ۶).

مضمون اصلی ۲. محدودیت‌های نیروی انسانی

یافته‌های کشف شده در این بخش نشان داد که به کار گماری نیروی انسانی در مدارس مختلط با محدودیت‌های مواجهه است. بخش اعظم وجود این موانع متوجه ساختار و سازمان آموزش و پرورش است.

۲-۱. غفلت از بکارگیری مشاور و دبیر زن

مشارکت کنندگان معتقد بودند که بیشتر مشکلات موجود در مدارس مختلط، دامنگیر دانش آموزان دختر است. در حالی که اکثر اولیای مدرسه و دبیران از جنس مرد هستند، حضور مفید مشاور زن در این مدارس از اوجب واجبات است.

مشارکت کننده ۱ گفت: «با یک مشاور مرد صحبت می کردم می گفت در این روستا مسئله اصلی ازدواج زودهنگام هست و دوست یابی در فضای مجازی؛ ولی من از ترسم حرفی نمی زنم چون مرا به چشم مشاور نگاه نمی کنند. اینجا مرا به چشم یک مرد نگاه می کنند. دختران در سن تغییرات جسمی و در معرض ازدواج اند. مشاور زن نیاز است. حتی مشاور زن می تواند واسطه بین معلمان مرد و دانش آموزان دختر هم باشد».

مشارکت کننده ۸ گفت: «مشاور و نداشتن جایگاه مشاوره در برنامه درسی متوسطه اول عنصر مغفول است. نگرش سنجی و کاغذ بازی که مشاوره نیست. مدارس مختلط مملو از مشکلات رفتاری و هیجانی هست که وجود مشاور را به عنوان حلقه رابط بین مدیر و معلمان لازم و ضروری می نماید».

«مشاور با ۲ ساعت حضور در هفته، هدایت تحصیلی، برگزاری آزمونها و آماده سازی مستندات را انجام می دهد. به نظرم در مدارس مختلط، مشاوره باید ۴ ساعت در هفته شود. ۲ ساعت مشاور زن و ۲ ساعت مشاور مرد.» (مشارکت کننده ۱۵).

برخی از مشارکت کنندگان اظهار نمودند که بکارگیری دبیران زن در مدارس مختلط کم است. سازماندهی نیروی انسانی طوری باشد که در صورت نبود مشاور زن، لاقبل استفاده از دبیران زن در مدارس مختلط افزایش یابد.

«دانش آموز دختر من شکمش درد می کرد نمی تونند که به معلم آقا بگویند. من متوجه بودم و سریع به دانش آموزان می گفتم آب قند بدهید و ببرید خانه. مشاور زن نیاز است تا درباره تغییرات جسمی با آنان به خوبی صحبت کند و توجیه کند (مشارکت کننده ۱۲)».

مشارکت کننده ۳ گفت: «به خاطر شیطننت پسران در برخی مدارس مختلط، معلمان زن به اینگونه مدارس نمی روند و این باعث آسیب برنامه درسی می شود. خیلی از مواقع وجود یک یا دو معلم خانم حلال مشکلات و رفع کننده مشکلات روحی جسمی و دانش آموزان دختر می شود. مسائل شرعی گفته می شود و نقش موثر رابط و امین را ایفا می کند و مشاوره های لازم را می رسانند»

«دختران در مدارس مختلط راحت نیستند اذیت می شوند و سوالات خود را نمی پرسند. از ۷ معلم ۲ نفر خانم باشند. (مشارکت کننده ۶)»

«معلم زن در مدرسه بزرگترین دغدغه من است تا مسائل شرعی را بگویند و سنگ صبور حرفهای دختران باشد. حداقل دو معلم زن باشد (مشارکت کننده ۳ و ۴). «مسئله زنانگی را دانش آموزان دختر از معلم زن می پرسند. (مشارکت کننده ۲)»

به زعم تعدادی از مشارکت کنندگان، بعضی از معلمان مرد بکار گرفته در مدارس مختلط، رفتارهای ناشایسته و تا حدی سبک از خود نشان می‌دهند.

« یکبار معلم دستش را به سر دانش آموز نامزد کشید و دختر گفت به چه حقی دستش را کشید. (مشارکت کننده ۴)

مشارکت کننده ۴ گفت: « معلمی داشتم که به یک دانش آموز دختر فقیر که موقع در حضور جمع استرس داشت. معلم از او تک نفری و حتی در دفتر پرسش می کرد. معلم به او محبت می کرد. باعث حرف و حدیث در روستا شد. البته والدین که از رفتار معلم شاکی بودند بعدا از او معذرت خواهی کردند.»

« معلم همکاری داشتم که موقع رفتن به کلاس ادکلن می زد. به نظرم آموزش و پرورش دوره مجازی را حذف کند و دوره کاربردی بگذارد و به معلمان بگوید تدریس نکن ولی برخی مسائل را رعایت کنید لاقلا» (مشارکت کننده ۱۰).

« از مسائل مهم مدارس مختلط این است که محبت و رفتار معلم مرد نسبت به دانش آموزان دختر باعث می شود دانش آموزان دختر انس بگیرند چرا که ظرفیت محبت را ندارند و به نوعی به معلم وابسته می شوند. در این میان پسرها هم اعتقاد دارند که معلمان، دانش آموزان دختر را بیشتر تحویل می گیرند (مشارکت کننده ۱۱)

« دانش آموزی دختر نهمی با عجله از کلاس خارج می شد که من ناخودآگاه برای اینکه اتفاقی نیفتد لباس و مغنه او را گرفتم. برگشت گفت تو نامحرمی چرا اینکار را کردی؟ من ترسیدم و قلبم به تپش افتاد که این حرکت در روستا واکنش خوبی نداشته باشد. (مشارکت کننده ۱۴).

۲-۳. موانع بکارگیری معلمان مجرد

برخی مشارکت کنندگان اظهار نمودند که حتی المقدور از بکارگیری معلمان مجرد در مدارس مختلط اجتناب شود. مشارکت کننده شماره ۲ گفت: « این مدارس لاقلا معلم متاهل می خواهد. ناخودآگاه معلم جذب جذابیت جنس مخالف یعنی دختر می شود. باید گزینش معلمان برای این مدارس هوشمندانه و از جنس متعهد باشد.»

« دانش آموزان به من اعتراض کردند که معلم فلان درس شعرهای عاشقانه می خواند که من بررسی کردم دیدم این شعرها در کتاب نبود. به او گفتم ابلاغش را عوض کند و برود» (مشارکت کننده ۱۵).

« برخی معلمان تازه کار مجرد سعی دارند خودشان را جوری نشان دهند (مشارکت کننده ۱۰ و ۱۱).

« دانش آموز دختر بود به من گفت چون تو تفکر و سبک زندگی تدریس می کنی حرف دلم را به تو می گویم. می گفت نگاه های فلان معلم مرا اذیت می کند. (مشارکت کننده ۱۳).

« مدیر باید از معلمی که قرار است در مدرسه مختلط تدریس کند شناخت داشته باشد و احاطه اطلاعاتی داشته باشد. خودم هر معلمی را قبول نمی کنم. (مشارکت کننده ۶)

«همکاری داشتیم که لباس های اندامی می پوشید. دختران چندین بار اعتراض خود را به خانه ها بردند که فلان معلم خوب لباس نمی پوشد. صلاحیت اخلاقی باید مدارس مختلط محرز و پایش شود. (مشارکت کننده ۳ و ۱۶).

۲-۴. آگاهی کم معلمان از شرایط خاص مدارس مختلط

برخی از مشارکت کنندگان بر این باور بودند که آگاهی بخشی لازم در دوره های پیش از خدمت و حین خدمت برای معلمان شاغل در مدارس مختلط انجام شود تا نسبت به شرایط خاص این گونه مدارس آشنا شوند.

مشارکت کننده ۱۲ گفت: «تغییرات جسمی در دوره متوسطه در دانش آموزان به ویژه دختر اتفاق می افتد. برخی معلمان کم تجربه مرد از شرایط دختران خبر ندارند. در دانشگاه در قالب کتاب و کارگاه آگاهی فکری و اخلاقی خاص به معلمان مدارس مختلط در ۲ واحد درسی داده شود».

« یک لحظه از کلاس خارج شدم و در کمال تاسف دیدم که مدیر جوان خط کش به دست از دانش آموز دختر پایه هفتمی می خواهد که به خاطر خطایی که احتمالا انجام داده بود دستش را باز کند تا کتک بزند. واقعا برخی همکارها از عواقب این کارها توجیه نیستند. (مشارکت کننده ۱۶).

« متأسفانه زنگ استراحت برخی مدیران در دفتر می نشیند و به حساب نمی آورد. اصلا نباید بنشیند و باید در حیاط مدرسه بگردد. آموزش و پرورش معلم بر می دارد و بعد ول می کند. باید دوره کاربردی بگذارد و توجیه کند. (مشارکت کننده ۱۳).

« در مدارس مختلط نایبستی دانش آموزان را به حال خود واگذار کرد باید. حتی در حیاط مدرسه مدیر باید حساس باشد. (مشارکت کننده ۱۴).

۲-۵. بکارگیری معلمان غیر تخصصی

با توجه به اینکه مدارس مختلط در مناطق روستایی و عشایری تاسیس می شوند، به کرات دیده می شود یک دبیر همه یا بیشتر دروس را تدریس می کند. عدم نظارت کافی از سوی مدیریت مدرسه و اهمال کاری مناطق آموزش و پرورش موجب می شود که برخی معلمان دروسی را تدریس کنند که عملا دانش و مهارت لازم را ندارند.

مشارکت کننده ۸ گفت: دانش آموزان به من گفتند که دبیر مطالعات اجتماعی به ما گفته این درس رشته من این نیست. کلا توضیح نمی داد و حتی سوالات را خود دانش آموزان استخراج کرده اند».

« همکاری داشتیم که فوق لیسانس بود. دانش آموزان زرنگی پایه هشتم به من اطلاع دادند که این معلم بلد نیست شعر را برای ما صحیح بخواند. از کلاسش و نحوه تدریس بازدید انجام دادم دیدم در حد دیپلم هم نبود.» (مشارکت کننده ۱۵).

« سازماندهی نیروی انسانی در مدارس مختلط ضعیف است. همکاری را می شناسم که رشته ادبیات است ولی ۱۸ ساعت تربیت بدنی بهش داده اند (مشارکت کننده ۳).

« رشته همکارم هنر آموز الکتروتکنیک هنرستان است. از من خواست سوالات طراحی شده علوم تجربی را برایش بفرستم. روز امتحان درخواست کرد جواب ها را برایش بفرستم. سوالات برایش سخت بود. نمی توانست. (مشارکت کننده ۱۲).

« همکار دبیر معارف اسلامی من، درس علوم تجربی را تدریس می کند. این همه آزمایش تخصصی را به صورت تئوری و از گام به گام و از گوشی گفتن ارزشی ندارد (مشارکت کننده ۱۱).

« مدیر ما رشته اش تربیت بدنی بود و ۱۲ ساعت موظفی درس تفکر و سبک زندگی داده بودند. چون هیچی از کتاب تدریس نکرده بود. موقع امتحان نیمسال دانش آموزان اعتراض کردند که شما که تدریس نکره اید ما چطور امتحان بدهیم؟ (مشارکت کننده ۱۰).

مضمون اصلی ۳. اجرای ناقص برنامه درسی

کاوش داده ها نشان داد که اجرای برنامه درسی در بستر مدارس مختلط بدون توجه به سازوکارهای مناسب، موجب می شود که برخی از قسمت های برنامه درسی و محتواهای شفاهی یا مکتوب ضروری جرح و تعدیل شود.

۳-۱. تربیت بدنی به مثابه برنامه درسی خنثی

تجربیات مشارکت کنندگان حاکی از آن است که برای اجرای برنامه درسی تربیت بدنی در مدارس مختلط، سازوکار مناسبی فراهم نشده است.

مشارکت کننده ۵ گفت: «برنامه درسی ورزش در مدارس مختلط نابود شده برای دختران. انرژی آنان تخلیه نمی شود»

« طناب بازی برای دانش آموز دختر در مدرسه مختلط خوب نیست. اجرای برنامه درسی ورزش در مدارس مختلط حساسیت ویژه ای می طلبد. همچنین معلم ورزش باید به این موارد آشنا باشد. و لاقط ورزش را جداگانه و با شرایط خاص برگزار کند. (مشارکت کننده ۳).

« به جهت رعایت حریم دانش آموزان دختر، امتحان طناب بازی و سایر آزمونهای ورزش را به عهده یکی از دانش آموزان می گذارم تا در یک اتاق جداگانه و دور از چشم پسران انجام دهد و نتیجه را به من گزارش کند» (مشارکت کننده ۱۵).

مشارکت کننده ۱۴ گفت: « دبیر ورزش هستم دختر و پسر باهم فوتبال بازی می کردند گفتم باید جدا بازی کنید. به شدت اعتراض کردند. غیر مستقیم می گفتم قبول نمی کردند. تربیت بدنی حساس است باهم درگیری جسمی ایجاد می کنند. معلم ورزش نباید بچه ها را ترک کند و در دفتر مدرسه بنشیند و نداند که در حیاط مدرسه چه می گذرد؟»

۳-۲. حذف اجباری برخی از محتوای برنامه درسی

تحلیل داده‌ها نشان داد که با توجه به مختلط بودن کلاس، برخی از محتواهای کتاب بنا به ملاحظات فرهنگی و جنسی حذف یا سانسور می‌شود.

مشارکت‌کننده شماره ۱ گفت: «مباحث کتاب هشتم تفکر و سبک زندگی ویژه دختران و مسائل شرعی را نمی‌توانیم تدریس کنیم چرا که معلم زن و متخصص درسش را در مدرسه نداریم».

«برخی سرفصل‌های درس تفکر و سبک و زندگی در مختلط تدریس نمی‌شود. برخی مسائل را به پسرها می‌گوییم به دختران می‌گوییم بروید بیرون. می‌بینی کنجکاو هستند و از پنجره می‌پاییدند که من به آنها چه می‌گوییم؟ البته بعدها فهمیدم که به همدیگه گفته‌اند (مشارکت‌کننده ۱۳).

«در درس علوم زنتیک و مسایل شرعی در درس سبک تفکر و سبک زندگی را نمی‌گفتم. (مشارکت‌کننده ۶)

«مبحث علوم تجربی و مباحث جنسی و بیضه تخمدان را نتوانستیم بگوییم به همین جهت دانش آموزان دختر و سوا کردیم. (مشارکت‌کننده ۴).

مضمون اصلی ۴. تفاوت‌های دختر و پسر

۴-۱. تفاوت در ویژگی‌های فطری

کاوش مصاحبه‌ها نشان داد که تفاوت ذاتی در ویژگی‌های شخصیتی و روحی - روانی دانش آموزان دختر و پسر، با حضور هر دو جنسیت در کلاس، موجب واکنش رفتاری متفاوت، به ویژه از ناحیه دانش آموزان دختر می‌شود.

مشارکت‌کننده شماره ۹ گفت: «موقع ارزشیابی، به خاطر نمره کم، دانش آموز دختر در حضور دانش آموز پسر در کلاس گریه می‌کند که چرا نمره کم گرفته؛ در همین حال پسر این حالت دختر را مورد تمسخر قرار می‌دهد. عاطفی بودن جزو فطرت‌های اساسی دختر است»

مشارکت‌کننده شماره ۱۵ هم بیان کرد: «مطالب و محتوای درسی و تمرین‌های کتاب و نقاشی را دانش آموزان دختر با شوق و هنرمندی خاص انجام می‌دهند که مورد تمسخر پسران واقع می‌شوند.»

مشارکت‌کننده ۸ در این باره گفت: به نظرم مدارس مختلط دوره متوسطه ضد فطرت است. دختران بواسطه حضور در پیش پسران اخلاق مردانه به خود می‌گیرند و بعضا شوخی‌های نامناسب را می‌بینند. حرف‌های قلمبه سلمبه که در حضور دانش آموزان پسر یاد می‌گیرد. این مدارس با طبیعت دانش آموز دختر سازگار نیست.»

«من در مدارس تک جنسیتی برای تفهیم مطالب از مثال و جوک استفاده می‌کنم ولی چون حالت مردانه دارد در مدارس مختلط صرفنظر می‌کنم (مشارکت‌کننده ۱۴).

۴-۲. تفاوت در یادگیری

بخشی از مصاحبه‌ها نشان داد که معلمان کلاس‌های مختلط به خاطر تفاوت یادگیری دانش آموزان دختر و پسر در تنظیم و بودجه بندی سرفصل‌های کتب درسی با مشکل مواجه می‌شوند.

مشارکت کننده ۴ گفت: «دختران معمولاً انگیزه و توان بیشتری از پسران برای یادگیری دارند. در بحث تدریس نمی توانم سرعت یادگیری این دو جنس را هماهنگ کنم. به دختران تدریس می کردم پسران جا می ماندند. با پسران کار می کردم یادگیری تبدیل به مضحکه می شد. زیانا دختران اعتراض می کنند گناه ما چیه که ۳ هفته هست درس جدید نمی خوانیم. زمانی که در درس متوقف می شدم تا پسران هم برسند، تلویحا به من و به درس توجه نمی کردند. سرعت و انگیزه یادگیری دختر و پسر برابر نیست».

« من اشتباه کردم و به جزئیات رفتارم توجه نمی کردم. دختران جزیی نگر هستند. ناخودآگاه از دانش آموزی ۲ بار سوال می پرسیدم و اون یکی اعتراض می کرد که چرا از من فقط یکبار پرسیدی. (مشارکت کننده ۶).

مضمون اصلی ۵. موانع زیرساختی بهداشت در مدارس مختلط

۱-۵. معضل سرویس بهداشتی مشترک

تجربیات مشارکت کنندگان نشان داد که سرویس های بهداشتی در مدارس مختلط، یکی از چالش های اساسی این مدارس است. برخی دبیران شاغل عنوان کردند که سرویس بهداشتی مدارس تحت تصدی آنان مشترک است. مشارکت کننده شماره ۱۳ در این باره گفت: « من ندیدم در زنگ استراحت دانش آموز دختر جرات کند و برود دستشویی. خجالت می کشند.

مشارکت کننده ۲ گفت: «در مدرسه، دختران به دستشویی نمی روند. امکانات ندارد و مشکل، ورود همزمان دختر و پسر به دستشویی و نگاه معنی دار سایر دانش آموزان نظاره گر و حساسیت های خاص آن است».

مشارکت کننده شماره ۳ هم گفت: «سرویس بهداشتی نامناسب در مدارس مختلط باعث از بین رفتن حریم خصوصی دختران دانش آموز می شود. ورود همزمان دختر و پسر به سرویس خیلی بده و دیدن خون در دستشویی بدتر از آن»

مشارکت کننده ۴ گفت: در مدارس مختلط دستشویی مشترک باعث می شود که پسر از روی شیطنت و یا کنجکاوی میره سراغ دستشویی و امنیت روانی دختر را به خطر می اندازد»

دانش آموزان دختر به بهانه آبخوری اجازه می گیرند و برای دستشویی می روند منزلشان (مشارکت کننده ۱۴). نود درصد دختران به بهانه رفتن به خوردن آب اجازه می گیرند و می روند خانه (مشارکت کننده ۶).

۲-۵. نبود امکانات و ملزومات در سرویس بهداشتی

واکاوی تجارب مشارکت کنندگان نشان داد که اکثر مدارس مختلط متوسطه اول از امکانات و ملزومات در سرویس بهداشتی محروم هستند.

مشارکت کننده ۶ گفت: « امکانات و زیر ساخت و آب گرم نداریم. باید مدارس مختلط متناسب سازی شود.

« همکارم گفت که در سرویس مدرسه آب گرم نداریم. رفتم داخل سرویس و با دیدن در کف توالت تاسف خوردم که چرا مسئولان آموزش و پرورش برخی از واقعیتهای مسلم را نمی بینند».

«در مدرسه ما دستمال کاغذی، آب گرم و حتی آب خالی نیست. در سرما باعث عفونت بدن دختران می شود»
(مشارکت کننده ۱۳)

«مدارس مختلط باید آب گرم داشته باشند(مشارکت کنندگان ۱۶ و ۱۰ و ۶).

برخی از مشارکت کنندگان راهکارهایی را برای تعبیه مکان دستشویی در مدارس مختلط ارائه نمودند. مشارکت کننده شماره ۵ گفت: در مدارس مختلط، سرویس بهداشتی دانش آموزان دختر در داخل ساختمان آموزشی و تحت نظارت و در دید اولیای مدارس باشد و در دور از چشم دیگران باشد. مشارکت کننده شماره ۳ در این باره گفت: توالی مدارس مختلط بیرون و حاشیه حیاط نباشد و داخل ساختمان مدرسه باشد. در این حالت کنترل مدیر بیشتر و راحت است. تهیه آب در داخل ساختمان هم راحت است».

مضمون اصلی ۶. سایر موانع

۶-۱. بدبینی والدین نسبت به مدرسه و تحصیل

چالش دیگر مدارس مختلط این است که والدین دانش آموزان نسبت به تحصیل فرزند خود به ویژه دختران نگرش خوبی ندارند.

مشارکت کننده ۱۳ گفت «یکبار مدیر مدرسه به پدر دانش آموز گفت شناسنامه دختر را بیار تا ثبت نام کنم اولیا گفت تو هم شناسنامه خانمت را بیاور»

مشارکت کننده ۶ گفت: «والدین از حضور دانش آموزان دختر ممانعت می کنند. آگاهی کم است. وقتی مدیریت مدرسه ضعیف است نمی تواند با والدین صحبت کند و اعتماد آن را جلب کند».

«درباره آسیب های ازدواج زود هنگام کارگاه گذاشتم. والدین برگشت گفت چه نیازی به درس خواندن دختر هست؟ اینها اگر در همین راهنمایی ازدواج نکنند ترشیده می شوند.»(مشارکت کننده ۱۵).

«والدین متوجه مخاطرات مدارس مختلط هستند و ممانعت می کنند از تحصیل دختر(مشارکت کننده ۲ و ۵)

والدین اتمام حجت کردند و گفتند به خاطر خود من راضی شدند تا فرزندشان در مدرسه مختلط درس بخواند.(مشارکت کننده ۳).

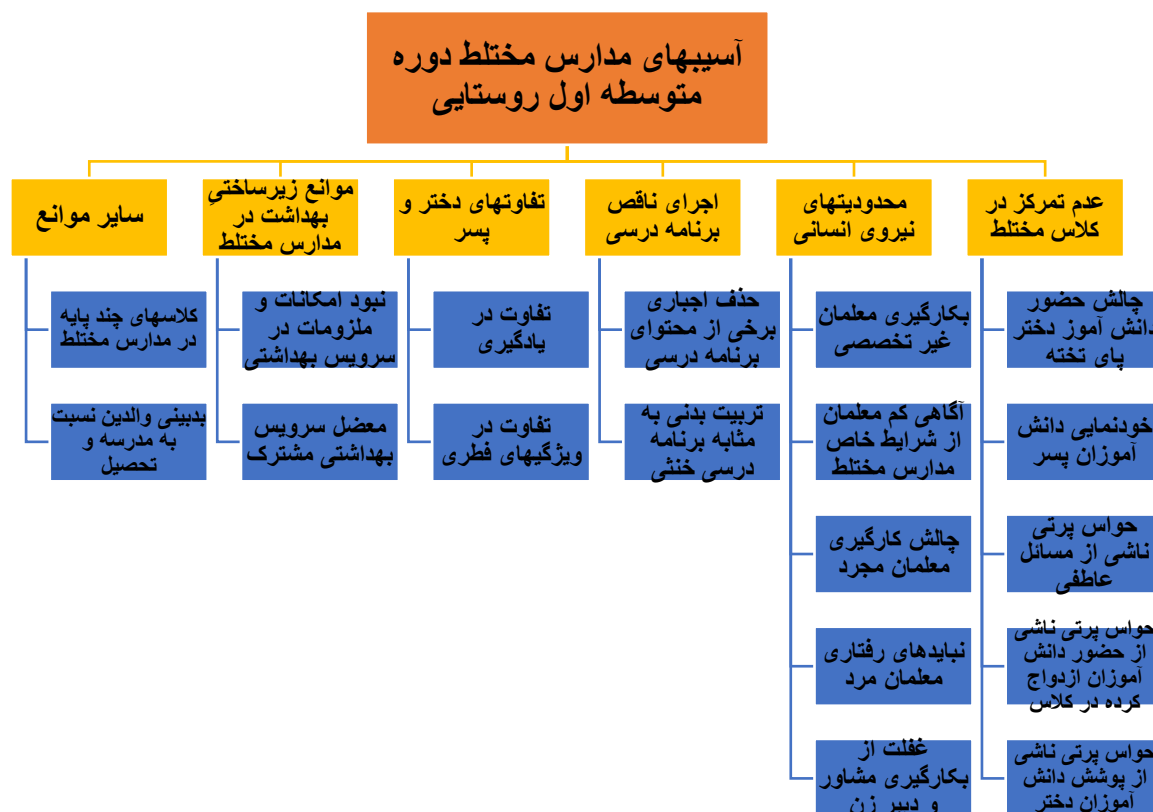
۶-۲. کلاس های چند پایه در مدارس مختلط

یکی از مشکلات مدارس مختلط در برخی از روستاها این است که به دلیل به نصاب نرسیدن تعداد دانش آموزان یک پایه، به ناچار دو پایه در هم ادغام می شوند.

مشارکت کننده ۱۶ گفت: در یکی از مدارس مختلط درس زبان هشتم و نهم را در یک زنگ تدریس می کنم. چون مدرسه دوشیفته ابتدایی و متوسطه اول است. زمان کم است. در این شرایط واقعا وقت کم می آورم»

«تصور کنید دانش آموزان درس علوم تجربی پایه هفتم هشتم را همزمان در یک زنگ کلاسی تقریبا ۱ ساعته آموزش می دهیم. خسته کننده برای من و بی کیفیت از لحاظ یادگیری برای دانش آموزان است.(مشارکت کننده ۱۲).

« دروس متوسطه اول تخصصی و سنگین هستند و متفاوت از دروس ابتدایی. به همین دلیل حضور ۲ پایه در زنگ کلاس موجب می شود که نتوانم توضیحات لازم را بدهم. موقع تدریس به یک پایه حوصله دانش آموزان اون یکی پایه سر می رود. (مشارکت کننده ۱۱). در ادامه، شبکه مضامین اصلی و فرعی پژوهش حاضر، در شکل شماره ۱ نشان داده شده است.

شکل ۱. شبکه مضامین اصلی و مضامین فرعی آسیبهای مدارس مختلط دوره متوسطه اول روستایی

بحث و نتیجه گیری

هدف پژوهش حاضر توصیف آسیبهای موجود در مدارس مختلط دوره متوسطه اول روستایی و عشایری است. نتایج احصا شده در مضمون اصلی ۱ عدم تمرکز در کلاس نشان داد که پدیدههای مختلفی مانند نوع پوشش دانش آموزان دختر، حضور دانش آموزان ازدواج کرده در کلاس، مسائل عاطفی و چینه‌سندلیها در مدارس مختلط موجب حواس پرتی دانش آموزان و معلمان می شود و فرایند یاددهی یادگیری را تحت تاثیر منفی قرار می دهد.

درباره نوع پوشش در مدارس مختلط، باتیس^۱ (۲۰۱۵) به این نتیجه رسید که دختران باید از پوشیدن لباس‌های تحریک آمیز در مدرسه منع شوند تا حواس پسران را پرت نکنند. همسو با نتایج پژوهش حاضر، پامرانتز^۲ (۲۰۰۷) در مقاله خود چنین نقل می‌کند: مدیر یک دبیرستان کانادایی در نامه‌ای به والدین نوشت: دخترانی که دامن کوتاه می‌پوشند باید به این فکر کنند که چگونه می‌نشینند و وقتی خم می‌شوند چه چیزی آشکار می‌شود. وظیفه من به‌عنوان مدیر این است که دانش‌آموزان را در محیطی نگه دارم که در آن (پسران و معلمان) بتوانند بدون حواس‌پرتی یاد بگیرند و تدریس کنند. حذف یک حواس‌پرتی دیگر به همه کمک می‌کند تمرکز خود را حفظ کنند. رییدی^۳ (۲۰۲۱) در پژوهش خود نشان داد که لباس فرم دانش‌آموزان هیچ تأثیر مستقیمی بر عملکرد تحصیلی آن ندارد، اما به طور مستقیم بر سلامت جسمی و روانی تأثیر می‌گذارد. دختران، اقلیت‌های قومی و مذهبی، و دانش‌آموزان فقیرتر از لباس‌های نامناسب که با نیازهای فیزیکی و اجتماعی- فرهنگی آنها سازگار نیست، آسیب می‌بینند. در تبیین مباحث ذکر شده خاطر نشان می‌شود، علیرغم اینکه نوع پوشش رسمی دانش‌آموزان دختر ایرانی که اغلب مانع است، متفاوت از پوشش دانش‌آموزان مدارس مختلط برخی کشورهای خارجی است. با این حال وجود ملاحظات دینی و فرهنگی موجب می‌شود که جزئیات به ظاهر کم اهمیت مانند پوشش، حضور دانش‌آموزان ازدواج کرده در کلاس بدون اینکه توجیه شوند و حتی چنین صندلی، موجب ایجاد عدم تمرکز و حواس‌پرتی در مدارس مختلط شود. تحقیق حاضر ادعای تأثیرات مستقیم عدم تمرکز روی کیفیت یادگیری و آموزش در این مدارس را ندارد؛ با این حال هشدار می‌دهد که عدم توجه به عناصر حواس‌پرتی، می‌تواند به شکل غیر مستقیم بر کارآمدی و کیفیت مدارس مختلط تأثیر داشته باشد. در این راستا توصیه می‌شود از ظرفیت‌های پیش‌بینی شده شورای عالی انقلاب فرهنگی در سند تحول بنیادین (۱۳۹۰) استفاده شود. برای نمونه، این سند در راهکار ۱۴/۲، خواستار متناسب سازی فضاهای فیزیکی، آموزشی و تربیتی با نیازهای ویژه و تفاوت‌های جنسیتی دانش‌آموزان با تأکید بر فراهم آوردن الزامات نهادینه سازی فرهنگ ایمانی و عفاف و پوشش و رعایت احکام محرمیت در محیط شده است. برای کاهش آسیب‌های ناشی از عدم تمرکز، لازم است علاوه بر برنامه‌ریزی‌های کلان و بلند مدت، اقدامات پیشگیرانه توسط معاون دبیران مدارس مختلط انجام شود. همانطور که مشارکت‌کنندگان پژوهش اشاره کرده‌اند، نقش مدیران مدارس مختلط در ایجاد رویه و پوشش مناسب در مدارس مختلط بارز است. بایستی جلساتی در قالب آموزش خانواده با درون مایه آگاهی بخشی و آسیب شناسی، در محل مدارس مختلط تشکیل شود و مدیران به همراه خانواده‌ها و افراد معتمد محلی و متخصصان تعلیم و تربیت و فرهنگ، راهکارهای کاربردی لازم برای تعدیل این آسیب‌ها ارائه دهند.

یافته‌ها در مضمون اصلی ۲ نشان داد که مدارس مختلط متوسطه اول از نبود نیروی مشاور مدرسه، بویژه مشاور زن رنج می‌برند. همچنین مشخص شد که سازماندهی نیروی انسانی به خاطر استفاده کم از معلمان صلاحیت دار در این مدارس ضعیف است. بعلاوه برخی معلمان وارد شده به این مدارس بعضاً توجیه نمی‌شوند که محیط مدارس مختلط و ارتباطات در آن بسیار حساس است. استفاده از معلمان غیر تخصصی در تدریس دروس، نمونه دیگری از عدم تحقق عدالت آموزشی در مدارس مختلط است. همسو با نتایج پژوهش حاضر، شاه‌محمدی و بهمنی (۱۳۹۹) نشان

¹ Bates

² Pomerantz

³Reidy

دادند که تابوی وجود معلمان مرد و گاه‌ها مجرد، ترس از مخاطرات اخلاقی ناشی از مختلط بودن دختران و پسران به عنوان عوامل زمینه‌ای پدیده ترک تحصیل دختران بشمار می‌رود. غلام پور و آیتی (۱۳۹۸) به این نتیجه رسیدند مختلط بودن مدرسه متوسطه اول، یکی از عوامل ترک تحصیل دانش آموز دختر است. والدین اعتقاد دارند که تحصیل دانش آموز دختر در مدرسه مختلط موجب بی‌آبرویی می‌شود.

خیلی از خانوارها دختران خود را به‌خاطر وجود مرد در مدرسه، به مدرسه نمی‌فرستند (حسنی، ۱۴۰۳). در پژوهش همراستای دیگر، دانش‌آموزان دختری که در مدارس مختلط بخش سرفاریاب استان کهگیلویه و بویراحمد مشغول به تحصیل هستند از مختلط بودن مدرسه ناراضی‌اند؛ یکی از دخترهای کلاس هشتمی می‌گوید: همه معلم‌های ما مرد هستند، اگر مشکلی داشته باشیم نمی‌توانیم به معلم مرد بگوییم. امسال یک معلم خانم هم داریم ولی مدرسه مشاور ندارد. خیلی از خانواده‌ها اجازه نمی‌دهند دخترها به مدرسه بیایند، بخاطر اینکه مدرسه مختلط هست و معلم‌ها هم مرد هستند. (بی‌توجهی آموزش و پرورش کهگیلویه و بویراحمد به مناطق محروم، ۱۴۰۲). در پژوهش همسوی دیگر، آتشک (۱۳۹۱) به این نتیجه رسید که در مقطع راهنمایی و متوسطه بی‌عدالتی جنسیتی در آموزش و به‌ضرر دختران مشاهده می‌شود. نتایج تحقیقات حاکی از آن است که والدین به جهت مخاطره‌های اخلاقی و جسمی، میلی به فرستادن دخترانشان به مدارس دور از محل سکونتشان ندارند.

با وجود توسعه کمی مدارس مختلط بخصوص در دوره متوسطه اول در مناطق روستایی، عدالت کمی تا حدی برقرار است ولی به دلیل غیرمرتبط بودن رشته تحصیلی معلمان و درسی که تدریس می‌کنند، یا ضمیمه بودن دبیرستان به مدرسه ابتدایی، کیفیت آموزشی بسیار پایین بوده و این امر باعث افت کیفیت در مدارس شده است. لازم به توضیح است که هیچکدام از مشارکت‌کنندگان به ضمیمه بودن مدارس دبیرستان به مدارس ابتدایی، اشاره نکردند. تجربیات اشتغال خود پژوهشگر در مدارس ضمیمه موید آن است که مدارس ضمیمه که اغلب چرخشی^۱ هستند، موجب کسری زمان آموزش می‌شود. درحالی مدارس تک شیفت حدود ساعت ۱ بعد از ظهر پایان می‌یابد، مدارس ضمیمه لاجرم تا ساعت ۱۲:۳۰ بایستی پایان یابد تا نوبت به دوره ابتدایی برسد. پس می‌شود گفت که مدارس مختلط در عدالت کیفی کارنامه موفق‌تری نداشته است.

در مضمون اصلی ۳ مشاهده شد که درس تربیت بدنی در مدارس مختلط مورد غفلت واقع شده است. همسو با نتایج پژوهش حاضر، حق پناه سیاسی‌سر (۱۴۰۰) به این نتیجه رسید که حتی با اختلاط دانش‌آموزان پسر و دختر در دبستان، به سن تکلیف رسیدن دختران در ۹ سالگی، اختلاف سنین بلوغ پسران و دختران، مشترک بودن سرویس بهداشتی، تغییر نوع بازی‌ها در ساعات ورزش، همواره سیستم آموزشی را از اهداف خود دور می‌نماید. یکی از دخترهای مدارس مختلط بخش سرفاریاب می‌گوید: ما دلمان می‌خواهد ورزش کنیم ولی نمی‌توانیم، خیلی کم ورزش می‌کنیم، یکی از دخترها گفت: ورزش فقط در حد نیم ساعت برای پسرها است که فوتبال بازی می‌کنند (بی‌توجهی آموزش و پرورش کهگیلویه و بویراحمد به مناطق محروم، ۱۴۰۲). با توجه به اهمیت برنامه درسی تربیت بدنی به ویژه دختران، متولیان امر بایستی از پتانسیل‌های اسناد بالادستی استفاده نمایند تا آسیب‌های برنامه درسی تربیت بدنی در این مدارس به حداقل برسد. راهکار ۱۶/۲ سند تحول بنیادین (۱۳۹۰) به رعایت اقتضائات هویت

^۱ در حالت، ۲ هفته دوره ابتدایی شیفت صبح است و متوسطه اول بعدازظهر. همینطور به صورت چرخشی جابجا می‌شوند.

جنسیتی (پسران و دختران) و ویژگی‌های دوران بلوغ دانش‌آموزان در برنامه‌های درسی و روش‌ها و برنامه‌های تربیتی ضمن توجه به هویت مشترک آنان اشاره می‌کند.

همچنین در مضمون اصلی ۳ اشاره شد که با توجه به مختلط بودن کلاس‌ها، برخی از سرفصل‌ها و محتوای کتب آموزش داده نمی‌شود. برای نمونه در کتاب تفکر و سبک زندگی، بخشی مخصوص دختران بالغ شده و مختص تغییرات جسمی و روحی دختران است که معلم‌های مرد نمی‌توانند آن تدریس کنند. آنچه نتایج این بخش بدست می‌دهد این است که حداقل در بخشی از محتوا، برنامه درسی حساس به هویت جنسیتی دانش‌آموزان نیست و در نبود مشاور مدرسه زن، دانش‌آموزان دختر محتوای مهمی را آموزش نمی‌بینند. این پدیده را می‌توان با مفهوم برنامه درسی پوچ پنهان^۱ تبیین کرد. مهرمحمدی (۱۳۹۱) اشاره می‌کند که برنامه درسی پوچ آشکار به دلیل ناآگاهی و ناهشیاری برنامه ریزان درسی اتفاق می‌افتد و به سبب آن دانش‌آموزان ناخواسته از برخی موضوعات درسی محروم می‌شوند، از طرف دیگر، معتقد است که برخی مباحث و موضوع‌ها یا فرایندهای پیش‌بینی شده در برنامه درسی صریح، به دلیل شرایط و موقعیت‌های ویژه در یک مدرسه از برنامه درسی رسمی حذف می‌شود. این حالت همان برنامه درسی پوچ پنهان است که در مقام اجرا، و نه در مقام برنامه ریزی و به دلیل شرایط خاص مدارس از نظر اقتصادی، فرهنگی رخ می‌دهد.

طبق شواهد موجود در یافته‌ها، فضای فیزیکی سرویس بهداشتی مدارس مختلط، یکی از فاکتورهای ایجاد ناامنی و گسترش نابرابری جنسیتی است. نتایج حاکی از آن است بدیهی‌ترین استانداردهای مندرج در آیین‌نامه بهداشت محیط مدارس، در محیط مدارس مختلط رعایت نمی‌شود. در فضای فرهنگی موجود مدارس مختلط ایران، سرویس‌های بهداشتی مشترک مستهلک، نبود آب گرم و امکانات بهداشتی به خاطر تغییرات جسمی دانش‌آموزان دختر، تاثیر منفی به سزایی در کیفیت تحصیلی دانش‌آموزان خواهد داشت. فقدان توالت‌های مناسب برای دختران موجب افزایش خطر خشونت، استرس روانی-اجتماعی(هالند^۲ و همکاران، ۲۰۱۵ و عفونت‌های دستگاه تناسلی می‌شود (تورندل^۳ و همکاران، ۲۰۱۸). کمبود امکانات توالت بهداشتی به عنوان عاملی برای افزایش نرخ تکرار و ترک تحصیل در بین دختران در نظر گرفته می‌شود (آگل و هاروی^۴، ۲۰۱۸). مدرسی که توالت‌های تفکیک شده دختر و پسر دارند، با سطح بالاتری از ثبت نام و حضور دختران در مدارس متوسطه اول همراه هستند (اوه هیون^۵، ۲۰۲۰).

همسو با بخشی از نتایج پژوهش حاضر، دانش‌آموزان مشارکت‌کننده در پژوهش بایتاراگو گارسیا^۶ و همکاران، (۲۰۲۲) از مشترک بودن توالت مدرسه و غافلگیری و مواجهه با پسران ناراضی بودند. در همین پژوهش، برخی از معلمان درباره موقعیت جغرافیایی سرویس‌های بهداشتی، بر این نظر بودند که توالت‌ها باید از مجموعه اصلی مدرسه دور باشند تا بوی آن دانش‌آموزان را در کلاس آزار ندهد؛ ولی دانش‌آموزان دختر نگران بودند که اگر توالت‌ها از ساختمان اصلی دور باشد ممکن است چندین بار در روز دیده شوند و حتی ممکن است دانش‌آموزان بی‌ادب وارد

¹ Null- hidden curriculum

² Hulland

³ Torondel

⁴ Agol & Harvey

⁵ Oh Hyun

⁶ Buitrago-García

توالد شوند(همان). همان طور که در یافته ها پژوهش حاضر نشان داد معلمان مدارس مختلط معتقد بودند که قرار داشتن سرویس بهداشتی دختران در داخل ساختمان موجب محافظت و راحتی دانش آموزان دختر می شود.

نتایج نشان داد، حواس پرتی ناشی از اختلاط دانش آموزان دختر و پسر و معلمان مرد، اجرای ناقص برنامه درسی تربیت بدنی و سانسور برخی از محتوای برنامه درسی به دلیل کمبود معلم زن، سرویس بهداشتی مشترک و کلاس های چند پایه در سطح متوسطه اول، مانع تحقق عدالت تربیتی و عدالت اجتماعی در مناطق روستایی می شود. با توجه به نتایج پژوهش پیشنهادهای کاربردی زیر ارائه می شود. ۱- فضای فیزیکی سرویس های بهداشتی و کلاس های درس، با توجه شرایط سنی دانش آموزان دختر و پسر متناسب سازی شود. ۲- مناطق آموزش و پرورش در سازماندهی نیروی انسانی مدارس مختلط حساسیت بیشتری درباره استفاده از معلمان صلاحیت دار داشته باشند. بایستی در این مدارس از مشاوران زن و مرد استفاده شود و حداقل ۲ نفر از معلمان از جنس زن باشد. همچنین، درباره مهارت تدریس معلمان در رشته غیر تخصصی شناخت حاصل شود تا سازماندهی به شکل بهینه انجام شود ۳- لازم است معلمانی که ابلاغ تدریس به مدارس مختلط را می گیرند، در دوره های آموزشی ویژه فرهنگ تدریس و یادگیری در مدارس مختلط شرکت نمایند تا با شناخت نسبی وارد این مدارس شوند. ۴- در مناطقی که والدین درباره فرستادن دختران به مدارس مختلط مقاومت می کنند، مدارس شبانه روزی تاسیس شود. به جهت در دسترس نبودن معلمان زن شاغل در مدارس مختلط، امکان مصاحبه با آنان میسر نشد که این به نوعی محدودیت پژوهش حاضر محسوب می شود. پژوهش حاضر پیشنهاد می کند که با استفاده از روش تحقیق پدیدارشناسی، تجارب زیسته دانش آموزان دختر و پسر از تحصیل در مدارس مختلط متوسطه اول کشف شود.

منابع

- آتشک، محمد. (۱۳۹۱). ارزشیابی عدالت جنسیتی در نظام آموزشی ایران. زن در توسعه و سیاست، ۱۰(۴)، ۱۵۱-۱۲۷.
<https://doi.org/10.22059/jwdp.2013.30578>
- آیین‌نامه اجرایی مدارس، مصوب چهل و یکمین جلسه کمیسیون معین شورای عالی آموزش و پرورش. (۱۴۰۱).
https://www.sce.ir/media/image_upload/2023/04/05/-1401.pdf
- ادیب حاج باقری، محسن، پرویزی، سرور، و صلصالی، مهوش. (۱۳۹۶). روش‌های تحقیق کیفی. انتشارات بشری.
- ایمان، محمد تقی و نوشادی، محمود رضا. (۱۳۹۰). تحلیل محتوای کیفی. پژوهش، ۳(۲)، ۴۴-۱۵.
<https://pajohesh.nashriyat.ir/node/62>
- شورای عالی آموزش و پرورش. (۱۳۹۱). برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران.
<https://www.sce.ir/fa/news/4083>
- حسنی، سید محمد. (۱۴۰۳، ۱۸ تیر). اوضاع عدالت جنسیتی در ایران خوب است. فرهنگ سدید.
<https://farhangesadid.com/fa/news/9154>
- حق پناه سیاسر، زهرا. (۱۴۰۰). آسیب شناسی مدارس مختلط و ارائه راهکارهای اسلامی، مطالعه موردی مدرسه روستایی شهرستان نیمروز، دبستان حر، روستای کمالی [پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم]. ایرانداک.
- رضایی نیا، داود. (۱۳۹۰). مقایسه آمادگی جسمانی دانش‌آموزان پسر و دختر مدارس ابتدایی و راهنمایی مختلط و غیرمختلط [پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی]. ایرانداک.
- ۱۳۵ هزار دانش‌آموز متوسطه در مدارس مختلط درس می‌خوانند / گاه‌سرویس بهداشتی این مدارس مختلط مشترک است.
(۱۴۰۱، ۳ بهمن). ر.کنا. <https://www.rokna.net/fa/tiny/news-863779>
- شورای عالی انقلاب فرهنگی. (۱۳۹۰). سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران. <https://sccr.ir/Files/6609.pdf>
- بی‌توجهی آموزش و پرورش کهگیلویه و بویراحمد به مناطق محروم / مدارس مختلط روستایی و ترک تحصیل دختران / وضعیت آموزشی نامطلوب روستاهای سرفاریاب چرام. (۱۴۰۲، ۷ مهر). پایگاه خبری کبنا نیوز.
<https://www.kebnanews.ir/news/467557>
- شاهمحمدی، انور، و بهمنی، مهری. (۱۳۹۹). واکاوی عوامل موثر بر ترک تحصیل دختران روستایی با رویکرد مبتنی بر نظریه داده بنیاد: مورد استان کردستان. تدریس پژوهی، ۸(۳)، ۱۷۱-۱۹۴.
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24765686.1399.8.3.8.7>
- غلام پور، میثم، و آیتی، محسن. (۱۳۹۸). روایت پژوهی ترک تحصیل دانش‌آموز دختر روستایی. پژوهش‌نامه زنان، ۱۰(۳۰)، ۴۹-۷۰.
<https://doi.org/10.30465/ws.2019.4837>
- فتحی واجارگاه، کوروش. (۱۳۹۵). برنامه درسی به سوی هویت‌های جدید. نشر آبیژ.
- مهرمحمدی، محمود. (ویراستار). (۱۳۹۱). برنامه درسی: نظرگاه‌ها، رویکردها و چشم‌اندازها. شرکت به نشر.

- Ahmad, I., Said, H., Hussain, A., & Khan, S. (2014). Barriers to co-education in Pakistan and its implications on girls' education: Critical review of literature. *Science International*, 26(1), 339-345. <https://www.researchgate.net/publication/332446823>
- Agol, D., & Harvey, P. (2018). Gender differences related to WASH in schools and educational efficiency. *Water Alternatives*, 11(2), 284-296. <https://www.water-alternatives.org>
- Bates, L. (2015, May 22). How school dress codes shame girls and perpetuate rape culture. *Time Magazine*. <http://time.com/3892965/everydaysexism-school-dress-codes-rape-culture>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Buitrago-García, T., Sawadogo, N. H., Souares, A., Koulidiati, J. L., Sié, A., Bärnighausen, T., Langlotz, S., & McMahon, S. A. (2022). Female-friendly toilets in schools in Burkina Faso: A mixed-methods study using photo-elicitation. *Journal of Global Health*, 12, (4), 42-55. <https://doi.org/10.7189/jogh.12.04057>
- Bosire, J., Mondoh, H., & Barmao, A. (2008). Effect of streamlining by gender on student achievement in mathematics in secondary schools in Kenya. *South African Journal of Education*, 28(4), 595-608. <https://doi.org/10.15700/saje.v28n4a204>
- Canotilho, A. P., Magalhães, M. J., & Ribeiro, M. (2010). Gostar de mim, gostar de ti: Prevenção da violência nas escolas . repositório . aberto <https://repositorio-aberto.up.pt/handle/10216/92974>
- Carra, P. R. A. (2019). Mixed-sex schools? Co-education? A historical challenge in the education of boys and girls. *Cadernos de História da Educação*, 18(2), 548-570. <https://doi.org/10.14393/che-v18n2-2019-15>
- Drury, K., Bukowski, W. M., Velásquez, A. M., & Stella-Lopez, L. (2013). Victimization and gender identity in single-sex and mixed-sex schools: Examining contextual variations in pressure to conform to gender norms. *Sex Roles*, 69, 442-454. <https://doi.org/10.1007/s11199-012-0118-6>
- Erdoğan, M. Y. (2020). The roles of attitudes towards learning and opposite sex as a predictor of school engagement: Mixed or single gender education? *Palgrave Communications*, 6(1), 1-9. <https://doi.org/10.1057/s41599-020-0457-9>
- Evans, A. (2014). Co-education and the erosion of gender stereotypes in the Zambian Copperbelt. *Gender & Development*, 22(1), 75–90. <https://doi.org/10.1080/13552074.2014.889346>
- Hamdan, A. (2010). Single-sex or co-educational learning experiences: Views and reflections of Canadian Muslim women. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 30(3), 375-390. <https://doi.org/10.1080/13602004.2010.515820>
- Hulland, K. R., Chase, R. P., Caruso, B. A., Swain, R., Biswal, B., Sahoo, K. C., Panigrahi, P., & Dreibelbis, R. (2015). Sanitation, stress, and life stage: A systematic data collection study among women in Odisha, India. *PloS One*, 10(11), 84-112. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0141883>

- Jackson, J. (2010). Dangerous presumptions: How single sex schooling reifies false notions of sex, gender, and sexuality. *Gender and Education*, 22(2), 227–238. <https://doi.org/10.1080/09540250903359452>
- Kachero, J. G. (2014). Coeducation and student's academic performance in secondary schools in Kenya [Doctoral dissertation, University of Nairobi]. UON Digital Repository. <https://erepository.uonbi.ac.ke/handle/11295/77710>
- Kessels, U., & Hannover, B. (2008). When being a girl matters less: Accessibility of gender-related self-knowledge in single-sex and coeducational classes and its impact on students' physics-related self-concept of ability. *British Journal of Educational Psychology*, 78(2), 273-289. <https://doi.org/10.1348/000709907X215938>
- Kilby, B. (2023). Gender and communication in children and school: Aligning theory and evidence. *SN Social Sciences*, 3(2), 36- 51. <https://doi.org/10.1007/s43545-023-00622-w>
- Koçak, A. (2020). Single-sex school graduates in the post-school mixed-sex environment: A study in Kazakhstan. *European Journal of Contemporary Education*, 9(1), 43-53. <https://doi.org/10.13187/ejced.2020.1.43>
- Legewie, J., & DiPrete, T. A. (2012). School context and the gender gap in educational achievement. *American Sociological Review*, 77(3), 463-485. <https://doi.org/10.1177/0003122412440802>
- Mirembe, R., & Davies, L. (2001). Is schooling a risk? Gender, power relations and school culture in Uganda. *Gender and Education*, 13(4), 401-416. <https://doi.org/10.1080/09540250120081751>
- Narwana, K., & Rathee, S. (2017). Gender dynamics in co-education schools: A comparative study of two schools in India. *Open Edition Journals*, 70(276), 31–49. <https://doi.org/10.4000/com.8331>
- Oh Hyun, J. (2020). The impact of sex-separate toilets on school participation of pubescent-age girls in India [Master's thesis, Dibrugarh University]. KDI School <https://archives.kdischool.ac.kr/handle/11125/40906>
- Özdere, M. (2023). Single-sex schools vs mixed-gender schools: Comparing impacts. *Region-Educational Research and Reviews*, 5(4), 11-22. <https://doi.org/10.32629/rerr.v5i4.1282>
- Pahlke, E., Bigler, R. S., & Patterson, M. M. (2014). Reasoning about single-sex schooling for girls among students, parents, and teachers. *Sex Roles*, 71(5-8), 261-271. <https://doi.org/10.1007/s11199-014-0410-8>
- Pomerantz, S. (2007). Cleavage in a tank top: Bodily prohibition and the discourses of school dress codes. *Alberta Journal of Educational Research*, 53(4), 373-386. <https://doi.org/10.55016/ojs/ajer.v53i4.55303>
- Payne, M. A., & Newton, E. H. (1990). Teachers' and students' perceptions of the major advantages and disadvantages of coeducational secondary schooling. *Australian Journal of Education*, 34(1), 67-86. <https://doi.org/10.1177/000494419003400105>

- Reidy, J. (2021). Reviewing school uniform through a public health lens: Evidence about the impacts of school uniform on education and health. *Public Health Reviews*, 42(7), 1-17. <https://doi.org/10.3389/phrs.2021.1604212>
- Tekbas, S., & Pola, G. (2020). Evaluation of gender equality attitudes of Turkish and foreign nursing students at a private university. *Pakistan Journal of Medical Sciences*, 36(5), 884–889. <https://doi.org/10.12669/pjms.36.5.2365>
- Torondel, B., Sinha, S., Mohanty, J. R., Swain, T., Sahoo, P., Panda, B., & Das, P. (2018). Association between unhygienic menstrual management practices and prevalence of lower reproductive tract infections: A hospital-based cross-sectional study in Odisha, India. *BMC Infectious Diseases*, 18, 1-12. <https://doi.org/10.1186/s12879-018-3384-2>
- Thom, C. E. (2006). A comparison of the effect of single-sex versus mixed-sex classes on middle school student achievement [Doctoral dissertation, Marshall University]. Marshall Digital Scholar. <https://mds.marshall.edu/etd/334>
- United Nations International Children's Emergency Fund. (2017). Gender equality: Glossary of terms and concepts. UNICEF Regional Office for South Asia. <https://www.unicef.org/rosa/media/1761/file/Genderglossarytermsandconcepts.pdf>